

BEVEZETŐ

Kötetünk A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei címmel indult sorozatunk harmadik, 2002. október 16–17-én tartott konferenciájának anyaga. A tudományos ülés témájául a magyar és finnugor jelentéstörténetet választottuk az első rendezvény mondattörténeti, a második alakotani tárgya után.

E kiadványunk immár önmagában is mutatja, hogy helyes volt az 1998-ban kitűzött célunk, hogy vita- és megjelenési fórumot biztosítsunk a nyelvészeti kutatásokban az utóbbi időben némileg háttérbe szorult történeti nyelvészeti kutatások képviselői számára. A magyar nyelv történeti nyelvtana eddig megjelent kötetei után némileg érthető és természetes, hogy a nagy összefoglalások után a kutatók új kérdések felé is fordulnak, természetesen megőrizve az elődök és előzmények eredményeit. Ezt a folyamatot igyekeztünk és igyekszünk a továbbiakban is segíteni. A magyar nyelvtörténet és a finnugrisztika szerves kapcsolódása folytán rendre lehetőséget biztosítottunk ez utóbbi terület kutatási eredményei bemutatásához is.

A kötetbeli tanulmányok meglehetősen széles kutatási spektrumot ölelnek fel. Fazakas Emese dolgozata például a nyelvtörténeti anyagok feldolgozásának új útjait igyekszik járni: a kognitív grammatikának az igeekötők vizsgálatába való bevonását javasolja, míg T. Somogyi Magda tanulmánya az önálló szói eredetű kötött morféimákat a jelentés- és funkcióváltozások oldaláról írja le.

Több dolgozat vizsgálja a szójelentés kérdéseit. Ezek közül Galgóczi László munkája a szitokszóvá válás útjait a művelődéstörténet és a nyelvi tabuk kérdéskörének bevonásával vizsgálja, Horváth László dolgozata pedig a magyar szókészletben régóta meglévő elemeknek a 20. században felbukkant új jelentéseit járja alaposan körül. Horváth Katalin tanulmánya azt igyekszik bizonyítani számos adat bevonásával, hogy *hamu* szavunk eredeti jelentése 'por, föld' lehetett, míg Révay Valéria a Szalkai-kódexben fennmaradt glosszák néhány kifejezésének jelentését vizsgálja. Forgács Tamás tanulmánya a szólásainkban fellelhető unikális elemek (pl. *duga*) nyelvészeti státuszát járja körül, majd bemutatja ezek lehetséges keletkezési módjait és történeti változásait.

Gréczi-Zsoldos Enikő 17. századi Nógrád vármegyei iratok anyagából mutat be néhány jelentéstörténeti és palóc nyelvjárástörténeti szempontból is értékes adatot, többek között a *derék* melléknév jogi szaknyelvi használatát. Mizser Lajos rövid dolgozata egy ugyanebből a századból fennmaradt leltár anyagából kiválasztott három szó részletes és alapos szótörténeti elemzése. B. Gergely Piroska az erdélyi fejedelemség 16–17. században használt közéleti nyelvét vizsgálja az Erdélyi magyar szótörténeti tár anyagán, érdekes és szemléletes művelődéstörténeti és nyelvi elemzésekkel.

Juhász Dezső tanulmánya a történeti jelentésföldrajz segítségével azt az igecsoportot vizsgálja, amellyel az emlőszállatok kicsinyeinek világrahozatalát nevezik meg, míg Terbe Erika a Romániai magyar nyelvjárások atlaszának huszonhárom térképlapját vizsgálva a másodlagos emberi tulajdonságok szóföldrajzi realizációját elemzi.

Haader Lea dolgozata mondattani folyamatok következtében létrejött szójelentés-változásokat elemez a kötőszók és a módosítószók körében, míg Gerstner Károly tanulmánya idegen nyelveknek a magyar szókészletre gyakorolt hatását mutatja be, különös tekintettel a tükörszók és a jelentésátvételek kérdéskörére. Nicoara Anita tanulmánya a Példák könyvében fellelhető kettős kifejezéseket elemzi: bemutatja azok

szemantikai típusait, kitérve az elnevezésükkel kapcsolatos terminológiai kérdésekre és a szinonimitás szempontjaira is.

T. Szabó Csilla a *remek* szó és származékai vizsgálata kapcsán a konkrét–absztrakt jelentésváltozás lefolyási módját vizsgálja az Erdélyi magyar szótörténeti tár anyagán, míg Ittész Nóra a magyar értelmező szótárakban fellelhető lexikográfiai koncepciók eltéréseit elemzi néhány szó mintáján, ennek kapcsán kitér a készülő akadémiai Nagyszótár jelentőségére is. Ez utóbbi munkálat „boszorkánykonyhájába” enged betekintést Kiss Margit, Ónódi Csilla és Szirmai Diána közös tanulmánya, amely a szócikkfajták típusainak tárgyalásán túl elénk tárja a Nagyszótár lexikográfiai elveit és feldolgozási módszereit.

Bencze Lóránt és Csébfalvi Károly közös tanulmánya a számítógépes tömörítőprogramoknak a nyelvhasonlításban való felhasználást ismerteti, és annak következményeit elemzi, s bár alapjaiban cáfolhatatlannak tartja a magyar–finnugor rokonság tényét, felhívja a figyelmet arra, hogy az új tudományelméleti eredmények nem hagyhatók figyelmen kívül a nyelvtörténeti kutatásokban.

Finnugor témájú előadás három hangzott el a konferencián. Közülük Sipos Mária egy vogul–osztják szóegyezőssel illusztrálva szemlélteti az obi–ugor etimológiáknak a jelentések kikövetkeztetését gyakran nehezítő vonásait, különösképpen azt, hogy a nyelvek rokonságából adódó egyezéseket az areális kapcsolatokra visszavezethető másodlagos jelenségektől nem könnyű elkülöníteni. Sipőcz Katalin a testrésznevek grammatikálizálódásával foglalkozott előadásában, Székely Gábor pedig A szójelentés mint fogalmi tér című dolgozatában egy készülő vogul etimológiai szótár bizonyos szerkesztési szempontjait mutatta be. Sajnos azonban ezt a két utóbbi előadást a szerzők nem tudták írásban a rendelkezésünkre bocsátani, így a közlésükről le kellett mondanunk.

A magyar nyelvtörténet kéziratokat Velcsov Mártonné, a finnugor tárgyút Bakró-Nagy Marianne lektorálta, önzetlen segítségüket ezúton is köszönjük. Ugyancsak köszönetet mondunk a kiadáshoz nyújtott anyagi segítségükért a Szegedért Alapítványnak és az SzTE Bölcsészettudományi Karának.

A következő konferenciát 2004 őszére tervezzük.

Szegeden, 2003 októberében

Büky László–Forgács Tamás